

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2021, s. 5: 275-282

Şia'nın Hadis Anlayışı Üzerine İncelemeler / der., çev. M. Macit Karagözoğlu, M. Enes Topgül, İstanbul: Klasik, 2015. 220 s.

Abdullah Mahmut İPLİK

Yüksek Lisans Öğrencisi, İbn Haldun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü
Master Student, Ibn Haldun University, School of Islamic Studies,
Department of Basic Islamic Studies
İstanbul / TURKEY
a.mahmutiplik@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-1429-3612

DOI: [10.5281/zenodo.4605368](https://doi.org/10.5281/zenodo.4605368)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Değerlendirmeleri / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 28 Aralık / December 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13 Şubat/ February 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March 2021

Atıf / Citation: İPLİK, A. M. (2021). Şia'nın Hadis Anlayışı Üzerine İncelemeler / der., çev. M. Macit Karagözoğlu, M. Enes Topgül, İstanbul: Klasik, 2015. 220 s..
Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (Mart 2021): 275-282.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC-ND 4.0

Değerlendirme yazımda Şii hadis anlayışına dair farklı konuları ele alan altı makalenin her birine ayrı ayrı temas edilmiştir. Çünkü her makalenin alanında söz sahibi akademisyenler tarafından yazılmış olması değerlendirmenin bütünsel yaklaşımı açısından bunu gerekli kılmaktadır. Kitap incelemesi boyunca makalelerin özetlerine ve değerlendirmelerine yer verildikten sonra genel bir kritik ile metin sonlandırılmıştır.

Jonathan A. C. Brown tarafından yazılan “Şia’da Hadis” makalesi konuya ilgi duyan okuyucuya genel bir bakış açısı verir niteliktedir. Müellif yazıya Şia’nın hadis tanımını yaparak başlar. İmami Şii hadis geleneğinin temel özelliği imamlardan gelen rivayetlerin tıpkı Hz. Peygamber’in (sav) sözleri, fiilleri veya takrirleri gibi hadis addedilmesidir. Çünkü Şii inanca göre imamlar masumdur ve Hz. Peygamber’den (sav) tevarüs ettikleri bir ilimle konuşurlar. Brown eserine erken dönem Şii hadis edebiyatının gelişimi başlığıyla devam eder. Erken dönemde te’lif edilen eserlere imamların dini ve içtimai meseleler hakkındaki sözlerini ihtiva eden asıllar¹, ehli beyt hakkında yazılan fezâil² kitapları örnek verilebilir. Zamanla asılların pek kullanışlı olmadığını anlayan Şii âlimler, hadislerden seçkiler yaparak cami’³ ve mübevveb⁴ eserler ortaya koydular. Daha sonra bu tür çalışmalardan da istifade edilerek Şia’nın dört temel hadis kitabı telif edildi:

- 1- Muhammed b. Yakûb el-Kuleynî’nin (ö. 329/941) *el-Kâfi fî ilmi’ d-dîn’i*
- 2- İbn Bâbeveyh’in (ö. 381/991) *Men Lâ Yahduruhu’l-Fakîh’i*
- 3- Ebu Cafer et-Tûsî’nin (ö. 460/1067) *Tehzîbu’l-Ahkâm’ı*
- 4- Ebu Cafer et-Tûsî’nin *el-İstibsâr fîma Uhtulife fîhi’l-Ahbâr’ı*

¹ Cafer es-Sadık gibi imamların sözlerinden oluşan çalışmalar “asıl” (kaynak, çoğulu usûl) olarak isimlendirilir. Bu asılların yüzlercesi bazen imamın bir öğrencisinin ondan doğrudan öğretilerini alması yoluyla, bazense imamdan biraz daha geç dönemdeki musannife uzanan bir isnad vasıtasıyla derlenmiştir. (s.16)

² Amellerin, vakitlerin, şahısların, şehir, ülke ve milletlerin faziletini anlatan bir kitap türüdür.

³ Çeşitli konulara dair hadisleri ihtiva eden kitap türüdür.

⁴ Konu başlıklı kitap türleridir.

Makalenin muteber bir kısmını temsil eden hadis tenkidi konusu Şia'da problemlili bir meseledir. Çünkü masum imamlar hayattayken hadislerin sıhatinden endişe duymak gereksiz olduğu için herhangi bir tenkit metodu geliştirilmemiştir. Şii hadis tenkidi Ebu Cafer et-Tûsî ile tam anlamıyla tezahür etmiştir. Tûsî güvenilir olmayan râvileri ayıklamak için ravi tenkit sistemini geliştirmekle beraber hadis râvilerini değerlendiren ilk imamî âlim olarak da bilinir. Şia'nın Sünnî hadis geleneğinden etkilendiğinin en bariz göstergelerinden biri, Şii hadis geleneğine ait teknik terimlerin tanımlandığı ilk ana eser olan *Dirâyetü'l-Hadis* kitabının Şehîdü's-Sânî (ö. 966/1559) tarafından yazılmasıdır. Hakikatte bu eser Sünnî İbn Salâh'ın (ö.643) *el-Mukaddime*'sinin telhis edilmiş halidir. Müellifin bu iddiasına ilave olarak şunlar söylenebilir. Her ne kadar Şehîdü's-Sânî'nin öğrencileri onun ilk Şii usul kitabı yazarı olduğunu söylese de muasır Şii ulema ilk kitabın Şehîdü's-Sânî'den altı asır önce telif edildiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla Şii ulema bu konuya dair anlaşmazlığa düşmüştür.⁵

Kritiği yapılan kitap basım aşamasındayken, "Şia'da Hadis" adlı makale İbrahim Kutluay tarafından da tercüme edilip Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayımlanmıştır. Diğer tercümeyle de okuma imkânı bulan birisi olarak çeviri dilindeki somut farklılıkları idrak edebilmem daha kolay oldu. En nihayetinde ortada bir uğraş, çaba olması yapılan işe saygıyı gerektirir. Ancak ele aldığımız tercüme metindeki ifadeler, Kutluay'ın çevirisine kıyasla daha komplikedir. Dolayısıyla metni daha anlaşılır kılma adına bazı cümleleri kısaltma veya yapısını değiştirme inisiyatifi alınabilirdi. Bunun yanı sıra, makalenin son kısmında sunulan "İleri Okuma Önerileri" bölümü Şia'nın hadis anlayışıyla ilgili derinlikli bilgiye vâkıf olmak isteyen okuyucuya hitap eden faydalı bir kısımdır.

"Şii Hadislerin Kaynağı Olarak Cafer es-Sadık" isimli bir sonraki makale ise Manchester Üniversitesinde öğretim görevlisi olan Dr. Ronald Buckley'in imzasını taşımaktadır. Şii inanca göre hadislerin ekseriyeti imamlar aracılığıyla nesilden nesile ulaşmıştır. Şii rivayet tarihinde en çok öne çıkan imam Ca-

⁵ Kuzudışli, B. (2020). Şehid-i Sânî'nin Bidâye'sinin Sünnî Hadis Usûlü Kaynağı Neydi?: Tibî'nin Hulâsa'sı mı, Cürcânî'nin Muhtasar'ı mı?. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 20 (2), 511-512.

fer-i Sadık'tır (ö. 148/765). Nitekim Şia'nın temel hadis kaynaklarından olan İbn Bâbeveyh'in "Men lâ yahduruhu'l-fakîh'inde" mezkûr hadislerin yaklaşık yüzde altmışı İmam Cafer'e nisbet edilir. İmam Cafer, Şiî çevrede muhaddis ve fakih kimliğiyle maruf bir âlim iken, İmam Şafî (ö. 204/820), Yahya b. Maîn (ö. 233/848) ve İbn Hibbân (ö. 354/965) gibi Sünnî ulemadan bazısı da onun sika olduğunu rivayet etmektedir. Onun rivayetlerine Sünnî hadis kaynakları olan Sahîh-i Müslim, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i İbn Mâce, Sünen-i Ebu Dâvud ve Sünen-i Nesâî'de yer verilmesi Cafer-i Sadık'ın sika bir muhaddis oluşunun nişanesidir.

Cafer-i Sadık adına uydurulan rivayetlerin çokça olmasının temel sebebi İmam'ın takipçilerine uzak bir konumda Medine'de ikamet etmesiydi. Oysaki onun takipçilerinin büyük bir yekûnunu Kufe ahalisi oluşturmaktaydı. Dolaşısıyla onlarla doğrudan bir irtibat halinde değildi. Bu sebeple kendi dinî-fikhi görüşlerini Kufe ehline aktaracak naibler tayin etti. Ancak en meşhurları olarak itibar edilen Zürâre b. A'yen'in bile Cafer-i Sadık'ın sözlerine muhalif tavır takınması, İmam hakkında nasıl rivayet uydurulduğunu gözler önüne sermektedir.

Müellif, metnin amacının Cafer-i Sadık'tan gelen rivayetlerin sıhhatinin tespiti değil, imama nisbet edilen birtakım itiraz ve çekinceyi dile getirmek olduğunu ilk satırlarda aktarmıştır. Makalenin içeriği dikkate alınca, Buckley'in bu ifadelerinde isabet ettiği görülmektedir. Çünkü makale konu itibarıyla rivayetlerin sıhhat tespitinden ziyade, İmam Cafer'in Şia içerisindeki pozisyonunu anlama bakımından icra edilmiş calib-i dikkat bir çalışmadır. Bunun yanı sıra, mevzu bahis makale, Cafer-i Sadık'a nisbet edilen asılsız rivayetlerin sebeplerini öğrenmek ve Şiî düşüncedeki bazı temel ihtilaflara nüfuz etmek isteyen okuyucunun başvurması gereken bir kaynaktır.

George Mason Üniversitesinde çalışmalarına devam eden Prof. Abdula-ziz Sachedina'nın kaleme aldığı "Şiî Fakihlerin İlk Dönemdeki Rolünün Anlaşılmasında Keşşî'nin Ricâl'inin Önemi" adlı makalede imamların naiblerinin yahut başka bir deyişle ricalinin Şia mezhebindeki tesirine odaklanılıyor. Yazara göre imamlar hayattayken zuhur eden siyasi kargaşalar, gâli fırkaların vücut bulması ve imamların takipçilerine olan uzaklıkları; onları kendilerini temsil eden güvenilir, adalet sahibi aynı zamanda sahih bilgi ve sahih inancı

haiz naibler tayin etmeye sevk etmiştir. Bu şahıslar isnatlarda adı çokça geçen rical topluluğudur. Ancak bazısı zamanla kendi otoritesini ilan ederek imamlara muhalif söylemlerde bulunmuşlardır.

Yine müellif, nakli bilgilerin sıhhatinin belirlenmesinde masum imamlara ait nasları ihtiva eden dokümanların yanı sıra; Keşşî, İbn Bâbeveyh, Şeyh Müfîd (ö. 413/1022) ve Tûsî gibi ilk dönem İmamiye ulemasının kitaplarında yer alan râvi değerlendirmelerinin de etkili olduğunu not düşmüştür.

Başlığından da belli olacağı üzere makalenin önemli bir kısmı Keşşî'nin *Ricâl* kitabı merkezlidir ve yazı boyunca kitaba atıflar yapılmıştır. Bu sebeple, metin içerisinde Keşşî'nin biyografisine ve eserinin muhtevasına yönelik detaylı bilgiye yer verilmesi eseri daha verimli kılabilirdi. Ayrıca İmam Muhammed el-Bakır (ö. 114/733) sonrası periyodik olarak imamların ve onlara vekillik eden ricalinin zikredilip, naiblik müessesesinin Şîa'daki gerekliliğinin örneklerle izah edilmesi metinden istifadeyi arttırmaktadır.

Prof. Dr. Bekir Kuzudişli tarafından yazılan “Şîa'da Metin Tenkidi Kriteri Olarak Hadislerin Kuran'a Arzı -Tûsî'nin İstibsâr'ı Örneği-” başlıklı makale Tûsî'nin *el-İstibsâr* kitabı merkezli bir çalışmadır. Makale'de metin tenkit kriterleri arasından hadislerin Kuran'a arz metodu incelenmektedir. Hadislerin Kuran'a arz edilmesi Şîa'da genel kabul görmüş bir meseledir. Şîi âlim Murtaza el-Ensârî hadislerin Kuran'a arzını emreden rivayetleri iki maddede toplamıştır: a) Kuran'a muhalif haberleri reddeden hadisler. b) Kuran'a uygun olmayan haberlerin kabul edilmemesini vurgulayan hadisler. Muhalefet ya hadislerin Kuran'a tam anlamıyla zıt düşmesiyle ya da iki rivayetin birbiriyle çelişmesiyle gerçekleşir. Dolayısıyla hadislerin Kuran'ı tahsis etmesi gerçek anlamda bir muhalefet ifade etmediği için müşkil bir durum değildir. Ancak Şîi ulemanın kahir-i ekseriyeti sübûtu zannî olan haber-i vâhidin ilim ve amel ifade etmediği için sübûtu kat'î olan Kuran ayetlerini tahsis edemeyeceğini iddia etmektedirler. Bu sebeple haber-i vâhidin Kuran'a muhalefeti söz konusu olamaz, derler.

Tûsî'nin *el-İstibsâr* adlı eseri incelendiğinde onun bazı durumlarda Kuran'a başvurduğu görülmektedir. O ya Şîi kaynaklar tarafından yeteri destek görmeyen “abdest alırken kulakların mesh edilmesinin gerekliliği” gibi rivayetlerin reddi için ya da “içki bulaşmış elbisenin temizliği” meselesinde oldu-

ğu gibi birbirine muarız olan iki rivayetten birini tercih etmek için Kuran'ı merci kabul etmiştir. Bunlara ek olarak, Tûsî'nin bazen zahiren Kuran'a muarız görünen hadisleri reddetmeyip te'vil veya takiyye yöntemini tercih ettiğine de şahit olmaktayız.

Giriş kısmında yazar konunun seçilme sebeplerini açıklayarak makalenin gayesine ulaşmasını net bir zemine oturtmuştur. Yine makale boyunca teorik bilginin önce serdedilmesi pratik kısmından elde edilecek faydayı artırır niteliktedir. Bunun yanı sıra, alt başlıkların birden fazla örnek ile izah edilmesi okuyucunun metni idrakini kolay kılmaktadır. Makale, Şîa'da hadislerin Kuran'a arzı metodu özelinde bilgiye erişmek isteyenlere yönelik veciz bir çalışma olmakla beraber umumun istifadesine de açıktır.

Etan Kohlberg'in kaleme aldığı ve kitapta kendisine yer verilen iki makalesinden ilki "Dört Yüz Asıl" dır. Asıl, Şîi imamların sözlerinden oluşan bir hadis derlemesi türüdür ve Şîi ilmi gelenekte önemli bir yer teşkil etmektedir. Makale temelde dört kısımdan müteşekkildir. İlk kısımda, asılların tespitini zorlaştıran etkenler aktarılmıştır. Bu faktörler şunlardır: Kitap sözcüğünün ortaya çıkardığı terminoloji meselesi, asılların sayısı hakkında mezkûr muhtelif rivayetler ve asılları derleyenlerin kim olduğu sorunsalı. İkinci kısımda ise Ahbârî ve Usûlî ekollerinin güven açısından asıllara yaklaşımı ele alınmaktadır. Diğer kısımda müellif, klasik rical kitaplarını tarayarak ulaştığı yüz dokuz tane asıl kime ait olduğunu sıralarken; son bölümde ise günümüzde resmi veya özel kütüphanelerde bulunan asıl nüshalarına dair muhtasar bilgi vermektedir.

Bu makale, asıllar üzerine inceleme yapacak araştırmacıların temel kaynaklara ulaşmaları için istifade edebilecekleri bir çalışmadır. Çünkü metin içerisinde neredeyse her sayfada asıllara dair derin inceleme sahası sunan çeşitli kaynaklara yer verilmiştir. Öte yandan günümüzde hâlâ asılların sayısına dair tartışmalar süregelmekteyken ve mevcut yalnızca on altı adet asılın varlığından konuşabilmekteyken, Kohlberg'in tespit ettiği yüz dokuz isim alana armağan edilmiş güzel bir sa'y ü gayrettir. Ancak çalışma içerisinde, kıyaslama ve daha somut sonuçlar elde etme amacıyla son dönem Şîi ulemanın ulaştığı asıl sayılarına da yer verilseydi daha bütüncül bir ürün ortaya çıkabilirdi.

Etan Kohlberg tarafından ele alınan “Zeydiyye’nin Sahabe Hakkındaki Bazı Görüşleri” adlı bir diğer makale de ise müellif, Zeydiyye’nin imamet meselesindeki farklı yaklaşımından tezahür eden sahabe algısına değiniyor. “Zeydî imam hataya asla düşmeyen, masum ve her şeyi bilen birisi olmadığı gibi, Betri Zeydîlerine göre kendi çağının en mükemmel kişisi olmak zorunda da değildir”. (s.177-178) Makale boyunca ılımlı, mutedil ve radikal Zeydî âlimlere ait nakillere itimat edilerek Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Aişe, Talha bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvam ve Muğire bin Şu’be gibi muayyen sahabeler üzerinden sahabeye hakaret etme, isimlerinin ardından tardiye kullanılması ve onlardan gelen hadis rivayetlerinin hükmü meseleleri aydınlatılmaya çalışılıyor. Yine, makale içerisinde ashabın Hz. Ali yerine Hz. Ebu Bekir’i halife seçmiş olduğu hakikatini uzlaştırma gayesi güdüyor.

Makale az sayıda sayfadan oluşmasına rağmen azami derecede yoğun bilgiler ihtiva etmektedir. Diğer taraftan, okuma esnasında müellife ait göze çarpan özgün fikirlere de rastlanmamaktadır.

“Şîa’nın Hadis Anlayışı ile İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalara Bazı Dikkatler” başlıklı son makaleyi ise kitabın aynı zamanda mütercimlerinden de olan M. Enes Topgül kaleme almıştır. Müellif, giriş kısmında 1977 yılına kadar Türkiye’de, Şîa’da Hadis konulu ciddi bir akademik çalışma yapılmadığını dile getirmektedir. Buna binaen makalesinin önemli bir yekûnunu, Cumhuriyet Türkiye’sinde telif edilen tezler ve akademik çalışmaları incelemeler oluşturmaktadır. Bu incelemeler sonrası Türkiye’de gün yüzüne çıkan Şîî hadis eksenli temel problematik görünümünden bazıları şunlardır: Sünnî-Şîî tartışmalarından vücut bulan konulara yönelme, zihni ön kabullerle yazıma başlama, Türkiye’deki kütüphanelerde birçok muteber Şîî eserinin bulunmayışı.

Makalenin son kısmının, bu çalışmanın en can alıcı bölümü olduğu düşünülmektedir. Zira müellif bu kısımda, Şîa’nın hadis anlayışıyla ilgili 1977-2014 yılları arasında ülkemizde telif edilmiş kitap, tez ve makaleleri okuyucuya bir tertip içerisinde sunmaktadır.

Değerlendirmenin son kısmında ise kitabın bütününe yönelik analizlerde bulunulmuştur. Her ne kadar Türk akademisyenler yıllardır Şîa’da hadise dair eserler neşretse de bu konuya tam manasıyla nüfuz edememişlerdir ve Şîî

Hadis çalışmaları kısır kalmıştır. Kitapta yer alan “Dört Yüz Asıl” ve “Şia’da Metin Tenkidi Kriteri Olarak Hadislerin Kuran’a Arzı -Tûsî’nin İstibsâr’ı Örneği-” makaleleri bu kısırlığı bir nebze olsa gidermektedir. Bu yönüyle kitap alana katkı sunmaktadır. Hâlihazırda Şia’da hadise dair Türkçeye tercüme edilmeyi bekleyen pek çok kıymetli makale mevcuttur. Kritiğini yaptığımız kitabında bahsi geçen makalelerden bazılarının tercümesinden oluşması, bu alana dair yapılmış az sayıda çalışmaya bir örnektir.

Yine önsözde makalelerin her birinin mütercimler tarafından veciz ifadelerle özetlenmesi okuyucu kitlenin metni kavrayışına ön zemin hazırlamaktadır. Bunun yanı sıra, mütercimlerin tercüme esnasında *, () ve [] gibi simgeler kullanarak deyişlerin kime ait olduğunu -yazara mı, mütercime mi- netleştirmeleri tercümede ne kadar titiz davrandıklarını da gözler önüne sermektedir. Kitap içerisinde Şia’da hadise dair genel bilgi elde etmek isteyen okuyucular için özgün makalelere yer verilirken, hadis alanında ihtisas yapanların ilgisini çekecek spesifik konulara da değinilmiştir.

Son tahlilde, eser boyunca Şia’nın hadis anlayışı üzerine yazılmış dağınık makalelerin incelenmesi, kitabın ismiyle içeriği arasındaki sıkı münasebetin göstergesidir. İlave olarak, kapaktaki yazı boyutunun küçük oluşu başlığa odaklanmayı güç kılmaktadır. Bu sebeple bir dahaki baskıda daha belirgin bir kapak yazısı tercih edilebilir.